

Posebnosti rastja in rastlinstva Govcev na severnem robu Trnovskega gozda nad dolino Trebuše

Specifics of the vegetation and flora of Govci on the northern edge of the Trnovski gozd plateau above the Trebuša valley

Igor DAKSKOBLER*

Izvleček:

Dakskobler, I.: Posebnosti rastja in rastlinstva Govcev na severnem robu Trnovskega gozda nad dolino Trebuše. Gozdarski vestnik, 62/2004, št. 5-6. V slovenščini, z izvlečkom v angleščini, cit. lit. 46. Prevod izvlečka v angleščino: Andreja Šalamon Verbič. Lektura angleškega besedila: Jana Oštir.

V članku je kratek opis gospodarjenja z gozdovi v dolini Trebuše, s poudarkom na Govcih, strmih, skalnatih dolomitnih pobočjih na severnem robu Trnovskega gozda. Opisane so posebnosti njihovega rastja, predvsem naravno črno borovje (*Fraxino orni-Pinetum nigrae*) in združba bukve in dlakavega sleča (*Rhododendro hirsuti-Fagetum*). Govci so eno redkih območij v Sloveniji, kjer raste na razmeroma majhni površini kar pet vrst, ki jim v okviru projekta Natura 2000 posvečamo posebno pozornost. To so trije naši endemiti: kranjski jeglič (*Primula carniolica*), Zoisova zvončica (*Campanula zoysii*), hladnikovka (*Hladnikia pastinacifolia*) ter Bertolonijeva orlica (*Aquilegia bertolonii*) in Scopolijev repnjak (*Arabis scopoliana*). Zaradi naštetih posebnosti rastlinstva in rastja bo severni rob Trnovskega gozda nad dolino Trebuše skoraj gotovo uvrščen med posebej zavarovana območja po merilih Evropske skupnosti.

Ključne besede: Govci, Trnovski gozd, dolina Trebuše, vegetacija, flora, zgodovina gospodarjenja z gozdom

Abstract:

Dakskobler, I.: Specifics of the vegetation and flora of Govci at the northern edge of the Trnovski gozd plateau above the Trebuša valley. Gozdarski vestnik, Vol. 62/2004, No. 5-6. In Slovene, with abstract in English, lit. quot. 46. Abstract translated into English by Andreja Šalamon Verbič. English language editing by Jana Oštir.

The article gives a short description of forest management in the Trebuša valley, especially on Govci, steep, rocky dolomite slopes on the northern edge of the Trnovski gozd plateau. The specifics of the vegetation of that region, above all of the natural Austrian black pine stands (*Fraxino orni-Pinetum nigrae*) and the community of beech and Hairy Alpenrose (*Rhododendro hirsuti-Fagetum*) are presented. The region of Govci is one of the rare regions in Slovenia where as many as five species significant for Europe (when speaking within the framework of the project Natura 2000) grow: those are our three endemics: *Primula carniolica*, *Campanula zoysii* and *Hladnikia pastinacifolia*, as well as the species *Aquilegia bertolonii* and *Arabis scopoliana*. On account of the above mentioned characteristics of its flora and vegetation the northern edge of the Trnovski gozd plateau above the Trebuša valley will almost certainly be ranged within the specially protected regions selected according to the criteria of the European Community.

Key words: Govci, the Trnovski gozd plateau, the Trebuša valley, vegetation, flora, history of forest management

1 OPIS OBMOČJA IN ZGODOVINSKI PREGLED GOSPODARJENJA Z GOZDOM

Trnovski gozd na severovzhodnem robu izredno strmo pada v dolino Trebuše. Skupno ime za skalnata in prepadna, s številnimi grapami razrezana pobočja Stanovega roba (1191 m), Poldanovca (1299 m) in Zelenega roba so Govci (zasledimo tudi obliki Golci in Golice in za najbolj skalnati del pod Poldanovcem in Zelenim robom Trebuška stena). Ime Govci oz. Golci (Golice) povezujemo s skalnatimi, marsikje zaradi skrajnih rastišč (prepadov, grap, rogljev), z gozdom neporaslini (ogolelimi) pobočji.

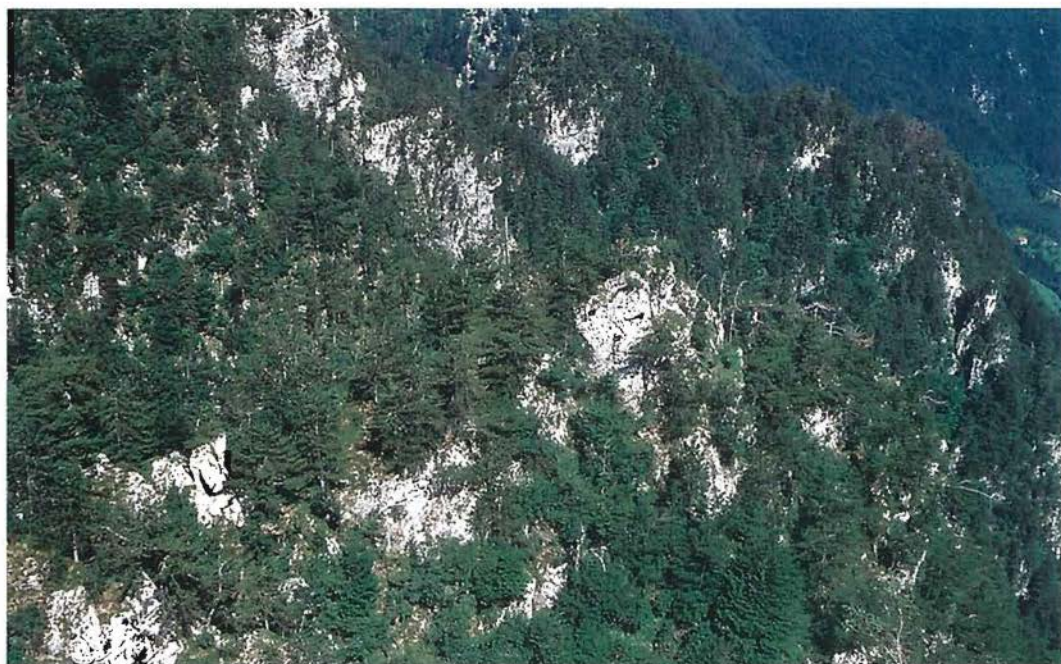
Območje današnje Gorenje Trebuše je bilo še v srednjem veku bolj ali manj neposeljena (ali vsaj

zelo redko naseljena) gozdnata krajina. Gozdove so močneje začeli izkoriščati šele v prvi polovici 18. stoletja, z razvojem steklarstva. Prva steklarna je bila v kraju Na melinah (Na mlinih) ob Trebušici in je obratovala med leti 1722 in 1741. Druga steklarna (lastnik Matija Vogl) je bila blizu, le okoli 300 m od prve, v smeri proti Čepovanu, v kraju Podgolce (obratovala je v času od 1759 do 1771). Potem so to dejavnost prenesli na planoto, najprej leta 1771 v Mrzlo drago in nato leta 1794 v Mojsko drago. Tam sta bili dve steklarni. Za kraj, kjer je stala prva, se je do danes ohranilo ime Stara glažuta.

* dr. I. D., univ. dipl. inž. gozd., Biološki inštitut ZRC SAZU Regijska raziskovalna enota Tolmin, Brunov drevored 13, SLO-5220 Tolmin

Severovzhodni rob Trnovskega gozda nad dolino Trebuše. Foto I. Dakskobler

Gozdni rezervat Govci. Foto I. Dakskobler

Zadnji steklarski obrat v Mojski dragi je prenehal delovati okoli leta 1825 ali 1830, ko so bili vsi okoliški gozdovi izsekani (COSSAR 1926, SLOKAR 1964, FORTUNAT ČERNILOGAR 1997, ŠTURM 2003). Tudi idrijski del trebuških gozdov, vanje sodijo Mali Govci, so močnejše začeli izkoriščati v sredini 18. stoletja (KORDIŠ 1985, s. 17–19).

Srednji in zgornji del doline Trebuše (današnja Gorenja Trebuša) je bil v srednjem veku goriška posest (KOS 1954, s. 29, LIČER 2002) in Gorenja Trebuša je tudi kasneje pripadala Goriški in ne Tolminski (čeprav so se imeli njeni prebivalci vedno za Tolmince). Iz (Gorenje) Trebuše je vodila tovarna in pešpot na Lazno in naprej na Lokve, kar je bila v tistem času glavna povezava Trebušanov (Trebušarjev) z upravnim središčem v Gorici. Ta pot je vrisana tudi na vojaških zemljevidih iz druge polovice 18. stoletja (RAJŠP / TRPIN 1997, s. 80 in priloženi zemljevid - sekcija 180). Trebuški (trebušarski) gozdovi so bili sprva sestavni del obsežnih cesarsko-kraljevih gozdov Trnovskega gozda. Ti gozdovi imajo že več kot 200-letno tradicijo načrtnega gospodarjenja. O zgodovini tega gospodarjenja in o zgodovini Trnovskega gozda nasploh obstaja veliko gradiva, precej že objavljenega (nekateri prispevki so izšli tudi v Gozdarskem vestniku). Teh člankov v seznamu literature podrobneje ne navajamo, omenimo naj le nekatere njihove avtorje: V. Mikuletič, E. Kozorog, M. Vuga, J. Žigon, S. Zilli idr. S to problematiko se v zadnjih desetih letih poglobljeno ukvarjajo tolminski in goriški gozdarji. Delo koordinira Edo Kozorog, univ. dipl. inž., vodja oddelka za urejanje gozdov na Območni enoti ZGS v Tolminu, z njim pa zelo tvorno sodeluje, s prepisi (transkripcijami) iz gotice in prevodi starih listin in načrtov iz nemščine in italijanščine, Vitomir Mikuletič, univ. dipl. inž. gozd., med slovenskimi gozdarji najbrž najboljši poznavalec Trnovskega gozda in njegove zgodovine. Pomembno je, predvsem na začetku, k tem raziskavam prispeval Janko Žigon, univ. dipl. inž. gozd., z najdbo prvega gozdnogospodarskega načrta za Trnovski gozd (izdelal ga je gozdar Flameck leta 1771) v Državnem arhivu v Trstu (l. 1994), pa tudi nekateri drugi goriški gozdarji (npr. Marjan Šebenik st., univ. dipl. inž. gozd. in Marjan Šebenik ml., univ. dipl. inž. gozd.).

Iz obsežnega gradiva, ki so ga v desetih letih zbrali tolminski in goriški gozdarji (hranijo ga na ZGS, OE Tolmin), naj omenim le nekaj drobcev. V zapisniku komisije, ki je bila poslana na ukaz njegovega rimsko-cesarskega kraljevo-katoliškega veličanstva, da pregleda cesarske in zasebne gozdove ob avstrijskih morskih pristaniščih in hrvaški morski meji od 8. junija do 14. novembra 1724 (kopijo nemškega originala v gotici je prof. Pietro Piussi iz Firenc poslal inž. Mikuletiču, ki je zapisnik prevedel v slovenščino, njegov prevod hranijo na ZGS, OE Tolmin) piše, "da se v dolini Trebuše nahaja 46 kočarjev ali podložnikov s precej velikimi posestvi, njivami in travniki, tudi s kako krpo gozda za domačo oskrbo z lesom. Ti plačujejo cesarskemu gozdnemu uradu za davek, dajatve, tlako, pašo, drva, les za gradnjo in vse drugo skupaj 176 lir 25 soldov, to je povprečno 3 lire 50 soldov na hišo. Ni pa najti nobenega mejnika, zato si podložniki pridobijo od cesarskega gozda toliko zemljišča, kolikor si ga hočejo iztreti in požgati. Tega pa ni malo, kakor se je vsak dan dalo videti. Poleg tega pa v cesarski gozd ne gonijo na pašo samo govejo živino, temveč tudi ovce in koze, kar pa ne bi smelo ostati nekaznovano".

Pri prvi izmeri deželnoknežjih gozdov tedanjega Goriškega glavarstva (zaključena je bila l. 1736), je Trnovski gozd obsegal še precejšnji del Trebuše, kasneje, v kartnem gradivu prvega in naslednjih gozdnogospodarskih načrtov za Trnovski gozd (prvi načrt je izdelal Flameck l. 1771, drugega Schneider l. 1804 in tretjega Koller l. 1840 oz. 1842) pa v glavnem ostajajo znotraj meja državnega gozda le Govci. Meje državnih gozdov z občino Trebuša so kasneje določili še l. 1877 (Gozdnogospodarski načrt za desetletje 1931–1940), morda že nekaj let prej (1864 – geometer Z. Rejc, ustno sporočilo 9. 3. 2004). Meja državnega gozda je bila slabo označena tudi zaradi zahtevnega terena, redki mejniki so bili v hudourniških grapah in na grebenih. Po prvih treh načrtih so gozdarji do danes izdelali že več kot deset vedno bolj podrobnih in poglobljenih načrtov Trnovskega gozda. Večji del Govcev je v gozdnogospodarski enoti Trnovo, del vzhodno od Zelenega roba tudi v gozdnogospodarski enoti Idrija II (nekdanji rudniški gozdovi, idrijskemu rudniku so začeli pripadati l. 1759, razmejitev pa so opravili l. 1768 – KORDIŠ 1985, s. 15).

Iz dosedanjih načrtov razberemo, da so bili gozdovi v Govcih zaradi naravnih razmer (strmine, nedostopnosti) v glavnem obvarovani večjih človekovih posegov (sečnje). Trebuške stene so dolomitna pokrajina v miniaturni, z golimi in ostrimi vrhovi, melišči. Največji del je nepristopen (nedostopen) in je težko uresničiti poseke tudi na tistih policah, na katerih bi lahko zaradi značaja gozda izkoriščanje izvajali (Gozdnogospodarski načrt za desetletje 1931–1940). Gozdove v Govcih so torej v glavnem izkoriščali le v robnih delih nad Gorenjo Trebušo in na prehodu v planoto, v večjem delu pa so bili že v preteklosti opredeljeni kot varovalni. Morda so te gozdove najmočneje sekali v obdobju, ko sta bili ob Trebušici steklarni, torej v 18. stoletju. Geolog ŠTURM (2003, s. 182–183) je izdelal oceno, po kateri sledi, da je bilo za proizvodnjo pepelike potrebno 98 % celotne porabe drvi, le 2 % pa za ogrevanje peči). Ob predpostavki, da so imeli trebuški gozdovi takrat podobno lesno zalogo kot jo imajo danes (okoli 140 m³/ha), so takrat na mesec morali posekati kar 5,5 ha gozda. Avtor je kot območje, kjer so les sekali, opredelil levi breg Trebušice, 3,5 km levo in desno od lokacije nekdanje glažute (večja oddaljenost bi po njegovem mnenju najbrž že povzročila selitev glažute bližje izvoru lesa), torej pobočja med Stanovim in Gradovim robom s površino okoli 926 ha (v glavnem je to zahodnejše od območja, ki ga opisujemo v tem članku). Za golosek tako opredeljenega območja bi po njegovih izračunih potrebovali 14 let, prva steklarna pa je dejansko obratovala 19 let.

2 RASTJE GOVCEV

Gozdarji so leta 1975 izločili gozdni rezervat Govci z namenom, da bi preučevali inicialno stanje gozda in sukcesijski razvoj vegetacije (MLINŠEK et al. 1980, s. 63–64, Gozdnogospodarski načrt g. e. Trnovo 1983–1992). Gozdni rezervat leži v odsčku 85 b, v gozdnogospodarski enoti Trnovo. V bližini Govcev je tudi pragozdni ostanek Bukov vrh (KORDIŠ 1985, KOVAČ 1999). Bolj ali manj pragozdno zgradbo imajo v Trnovskem gozdu tudi altimontanski (zgornejgorski) jelovo-bukovi in bukovi sestoji na pobočjih Smrekovega vrha in

Belega hriba nad Smrekovo drago pod grebenom Golakov.

Rastlinstvo Govcev je v primerjavi z drugimi deli Trnovskega gozda še razmeroma slabo raziskano. Pobočja bližje Čepovanu je v drugi polovici 19. stoletja obiskal botanik KRAŠAN (1868, 1880, 1882). Podatke iz tega območja najdemo tudi v obsežni Flori avstrijskega Primorja (POSPICHAL 1897–1899). Dobro je Govce poznal goriški botanik Zirnich (njegove podatke sta objavila COHRS 1953–1954 in MEZZENA 1986, njegov herbarij pa hranijo v Prirodoslovnem muzeju v Trstu). Floro Zelenega roba in Poldanovca je v svoji diplomski nalogi temeljito raziskal MARTINČIČ (1958) in najzanimivejše najdbe nekaj let pozneje (1961) objavil. O rastlinstvu Zelenega roba je pisal tudi T. WRABER (1959). Gozdno vegetacijo Govcev je na kratko v elaboratu o fitocenološki oznaki Trnovskega gozda opisal M. WRABER (1953, s. 16). Kasneje so sodelavci Biološkega inštituta SAZU (MARINČEK / PUNCER / ZUPANČIČ 1977) gozdnogospodarsko enoto Trnovo fitocenološko kartirali v merilu 1: 10 000. Pri tem kartiranju je bil poudarek na gospodarskih gozdovih, manj pozornosti pa so posvetili varovalnim sestojem nad Trebušo. Naše raziskave vegetacije Govcev so bile objavljene v zadnjih letih (DAKSKOBLER 1998, 1999, 2003). Osnovna ugotovitev dosedanjih raziskav je, da v Govcih prevladuje alpsko rastje, kar je povezano predvsem z bližino Julijskih Alp in postglacialnim razvojem rastlinstva na tem območju.

In katere so največje posebnosti gozdnega rezervata in Govcev na sploh? Najprej naj omenimo obsežno naravno nahajališče črnega bora. Opažali in omenjali so ga že številni avtorji, nekateri že v 19. stoletju (npr. SCHARNAGGL 1873, s. 5, SECKENDORFF 1881, s. 34). Najstarejši nam znani vir je le z začetnicami imena in priimka (Jos. v. G.) podpisani članek iz leta 1867 (Die Schwarzföhre auf Karstboden. Österreichische Monatsschrift für Forstwesen. Band XVII, s. 508–511, Wien). V tem zapisu med drugim na str. 508 preberemo naslednje (prevod V. Mikuletič): "Na zboru avstrijskega gozdarskega društva, ki je bil v jeseni l. 1865 v Trstu, so v okviru 2. teme obravnavali tudi vprašanje, ali lahko štejemo črni bor na Krasu za domačo (avtohtono) ali pa za v novejšem času tja presajeno drevesno vrsto. Ob splošni trditvi, da naj bi bil Kras nekoč večinoma

Gozdni rezervat Govci, vetrolom je preredčil bukov gozd. Foto I. Dakskobler

Zoisova zvončica (*Campanula zysii*). Foto I. Dakskobler

Bertolonijeva orlica (*Aquilegia bertolonii*). Foto R. Terpin

Kranjski jeglič (*Primula carniolica*). Foto I. Dakskobler

porasel s hrastom in črnim borom, je le en gospod govornik navedel pozitivno dejstvo, namreč, da v Gorenji Trebuši v c. k. Trnovskem gozdu raste črni bor, ki tja nikoli ni prišel umetnim potom in da so

že pred 120 leti sedem takih sadik presadili v državni gozd Panovec pri Gorici". Poročilo o srečanju avstrijskega državnega gozdarskega društva v Trstu l. 1865 je po drugih virih povzel

Požar je naravni dejavnik v gozdnem rezervatu Govci. Foto I. Dakskobler

Hladnikovka (*Hladnikia pastinacifolia*). Foto I. Dakskobler

Scopolijev repnjak (*Arabis scopoliana*).
Foto Boštjan Surina

tudi ANKO (1985). Črni bor v Govcih pa seveda niso poznali le gozdarji, temveč tudi domačini, saj so iz njegovega lesa krojili deščice "borovke", ki so služile za razsvetljava. Borovke so nosili prodajat tudi na Vipavsko, podobno tudi trske iz bukovega lesa (COSSAR 1926, FORTUNAT ČERNILOGAR 1997).

Črni bor (*Pinus nigra*) je južnoevropska, mediteransko-montanska vrsta, razširjena v gorovjih, ki obdajajo Sredozemlje, tako v severozahodni Afriki, Španiji, Franciji, Italiji, v jugovzhodnih

Alpah, vzdolž Dinarskega gorstva vse do Grčije in Male Azije ter Krima in Kavkaza. Zaradi geografske izolacije, ki preprečuje izmenjavo genov, se populacije med seboj genetsko precej razlikujejo. Botaniki so opisali več podvrst, različkov in ras (BRUS 1999). V Vzhodnih in Jugovzhodnih Alpah in v zahodnem delu Balkanskega polotoka uspeva tipična podvrsta, t. i. avstrijski črni bor (*Pinus nigra* subsp. *nigra* = *Pinus austriaca*). Naravnih nahajališč črnega bora je v Sloveniji razmeroma malo. Eno najobsežnejših so prav Govci nad Gorenjo Trebušo, ostala naravna nahajališča na severnem Primorskem so v dolini Loške Koritnice,

v dolini Trente (predvsem na pobočjih Vogla), pod Tresko pri Srpenici in nad dolino Tolminke. Drugod v Sloveniji črni bor v naravnih združbah najdemo npr. v Zgornji Savski dolini (v Karavankah), v dolini Save Bohinjke med Sotesko in Nomenjem, na pobočjih Begunjščice, na severnih pobočjih Storžiča nad dolino Kokre, v Iškem Vintgarju, ponekod v Polhograjskem hribovju in v Zasavju, na strmih pobočjih v dolini Kolpo in še kje. Črni bor danes pogosto omenjajo kot drevo Krasa, kjer pa ni avtohton. Saditi so ga začeli pred dobrimi 150 leti (okoli l. 1859) in izkazal se je kot najprimernejša vrsta za ogozditev kraških goličav. V razmeroma kratkem času je popolnoma spremenil podobo te pokrajine. Zdag ga postopno že izpodriva avtohtona listavska vegetacija (hrasti, črni gaber, mali jesen).

V Govcih črni bor raste na skalnatih, s številnimi grapami razrezanih osojnih strmih dolomitnih pobočjih in rogljih Stanovega roba, Poldanovca in Zelenega roba ter v Malih Govcih na severnem vznožju Bukovega vrha, na nadmorski višini od 450 do skoraj 1300 m. Drevesa so 15 (največ 20) m visoka, na izpostavljenih grebenih navadno le okoli 10 m, tam pogosto z značilno dežnikasto krošnjo, prsni premeri so od okoli 30 do 50 cm. Večje drevesne mere črni bor doseže na nekoliko boljših tleh, kjer se je kot pionir po požaru ali vetrolomu naselil na potencialno bukova rastišča (tam doseže tudi višino do okoli 30 m in premer v prsni višini do 80 cm).

Sestoji črnega bora v Govcih so po svoji floristični sestavi še precej podobni sestojem te vrste, ki jih na večjih površinah najdemo v Jugovzhodnih Alpah, npr. v Karnijskih Alpah, v Karavankah ter v delu Julijskih Alp (npr. v dolinah Koritnice, Rezije, Reklanice in Dunje), zato jih uvrščamo v južnoalpsko združbo črnega bora in malega jesena (*Fraxino orni-Pinetum nigrae* Martin-Bosse 1967) – DAKSKOBLER (1998, 1999). Črno borovje v dolini Iške (TOMAŽIČ 1940) in v dolini Kolpe (ACCETTO 1999, 2001) raziskovalci uvrščajo v druge združbe. Črni bor se je naselil v Govce najbrž v toplejšem poledenodobnem obdobju in ga bukev na rastiščih, ki so skrajna za uspevanje gozda, ni nikoli uspela izpodriniti.

V zgornjem pasu razširjenosti črnega borovja v Govcih, na nadmorski višini med 1000 in 1150 (1200) m, na zelo strmih skalnatih pobočjih (45° in več) v zelo vrzelastih sestojih (sklep okoli 50 %)

ponekod že raste rušje (*Pinus mugo*). Na nekaj mestih pod Poldanovcem, tako v območju proti Stanovemu robu kot v območju proti Zelenemu robu, na teh skrajnih rastiščih uspeva tudi macesen (*Larix decidua*). Raste posamično ali v manjših skupinah (največ smo našli osem dreves). Dosega podobne razsežnosti kot črni bor, prsni premer do okoli 45 cm in drevesno višino do okoli 16 (20) m. Macesen je gotovo ena izmed rastlinskih znamenitosti Govcev, saj je to najbrž njegovo najjužnejše naravno nahajališče v Sloveniji in eno redkih izven območja Alp.

Na vetrovnih kopah, v kotanjah pod stenami in na prepadnih strmih Poldanovca in Zelenega roba ruševje povsem prevlada. V njem uspevajo le še posamični črni bori. Iz analize floristične sestave sklepamo, da v Govcih uspeva alpska oblika ruševja, zato jo začasno kot posebno geografsko varianto (var. geogr. *Primula carniolica*) uvrščamo v asociacijo *Rhodothamno-Pinetum mugo* (Martinčič 1977) Zupančič & Žagar 1980 mscr.

Črni bor v Govcih porašča najbolj skrajna rastišča. Tam, kjer so razmere za uspevanje gozda manj skrajne, predvsem na policah in v žlebovih ter na zavetnih pobočjih grap, prevladuje bukov gozd, v katerem je v podrasti zelo pogost dlakavi sleč (*Rhododendron hirtum*), grmovnica, ki je bolj značilna za rastje nad zgornjo gozdno mejo. Bukovje v Govcih po zgradbi in floristični setavi uvrščamo v posebno združbo, ki se imenuje prav po dlakavem sleču - *Rhododendro hirsuti-Fagetum* (DAKSKOBLER 1998, 2003). Ta združba uspeva na zelo strmih, kamnitih ali skalnatih osojnih pobočjih s plitvo, pogosto prhminasto rendzino od spodnjega do zgornjega dela gorskega pasu, od okoli (300) 400 do 1200 m nm. v. Doslej smo jo opazili še v Julijskih Alpah (ponekod na Bovškem, v dolinah Tolminke, Zadlaščice, Kneže in Bače) in v njihovem prigorju (ponekod na Cerkljanskem), v dolini Idrijce (posebno v njenem povirnem delu in na osojnih pobočjih njenega srednjega teka) in v dolini Trebuše, tu na največji površini prav v Govcih. Prav tako so znana nahajališča te združbe v Kolpski dolini, v Zasavju in na Snežniku. Sestoji asociacije *Rhododendro hirsuti-Fagetum* so izrazito varovalni. Njihova vrednost je splošno ekološka, biotopska, saj predstavljajo v (pod)gorskem pasu naših Alp in Dinarskega gorstva razmeroma redko in zelo ohranjeno rastlinsko združbo, v kateri uspevajo tudi nekatere redke, zaščitene, endemične

ali kako drugače znamenite vrste slovenske flore, npr. tisa (*Taxus baccata*), bodika (*Ilex aquifolium*), kranjski jeglič (*Primula carniolica*), Blagayev volččin (*Daphne blagayana*), kranjski prstnik (*Potentilla carniolica*) in lepi čevljevci (*Cypripedium calceolus*) – pri čemer slednjih treh doslej v Govcih nismo opazili, pač pa v bližnjih trebuških in (ali) idrijskih gozdovih.

Med naravnimi dejavniki, ki vplivajo na razvoj gozdov v Govcih so pogosti žled in vetrolomi (ti prizadenejo predvsem bukove sestoje – KRIVEC 2003) in gozdni požari. Eden izmed njih je (najverjetneje) leta 1995 prizadel okoli 1,5 ha gozda (bukovje in črno borovje) pri skalnem roglju Kokoš, ki leži pod Zelenim robom. Preučevali smo spremembe talnih razmer in floristične sestave nekaj let po požaru in to primerjali z ohranjenimi okoliškimi sestoji (URBANČIČ / DAKSKOBLER 2002). Po požaru se zmanjša rodovitnost, debelina in površina tal in poveča kamnitost in skalnatost. Precej se spremeni tudi vrstna sestava zeliščne plasti. Med drevesnimi in grmovnimi vrstami so pionirji predvsem vrbe (npr. gola in velikolistna vrba), kranjska kozja češnja (*Rhamnus fallax*) – ta je pomembna pionirska vrsta tudi na vetrolomnih površinah, alpski negnoj, črni gaber, črni bor in gorski javor. Ponoven razvoj gozda na požarišču bo najbrž dolgotrajen.

3 RASTLINSKE POSEBNOSTI

V izjemno razčlenjenem površju Govcev je veliko površin, ki jih lahko naselijo le najbolj skromne praprotnice in semenke, prilagojene na skrajne rastiščne razmere (inicialna tla, velika temperaturna nihanja, občasno pomanjkanje vlage). Taka rastišča so bolj ali manj navpični skalni pragovi, manjše stene, spodnji, najbolj strmi robovi žlebov in grap. V združbah skalnih razpok v Govcih v glavnem prevladujejo alpsko razširjene vrste. Med njimi je tudi Zoisova zvončica (*Campanula zoysii*), ki jo je v Trebuški steni prvi našel Zirnich leta 1941 (COHRS 1954, s. 128, MEZZENA 1986, s. 39). Zoisova zvončica je reliktni endemit Jugovzhodnih Alp (predvsem Karavank, Kamniško-Savinjskih in Julijskih Alp). Njena klasična nahajališča so "Bohinjske Alpe" nad Velim poljem in Storžič, kjer jo je našel K. Zois, opisal pa l. 1788 Wulfen – T. WRABER (1990, s. 72). Najbolj proti zahodu

uspeva še v delu Karnijskih Alp (severna Italija), najbolj severno nahajališče je na Obirju (južna Koroška, Avstrija), najbolj vzhodno na Uršlji gori. V Govcih so njena najbolj južna doslej znana nahajališča. V zadnjih letih smo raziskali in potrdili dve, v zadnji grapi pod Poldanovcem in v Orlejški grapi, obe v višinskem pasu od okoli 1000 do 1050 m. Populacija je majhna, a vitalna. Raste v posebni geografski različici (var. geogr. *Primula carniolica*) združbe Clusijevega prstnika in Zoisove zvončice (*Potentilla clusiana-Campanuletum zoysii* Aichinger 1933), ki je sicer razširjena le v Jugovzhodnih Alpah.

V skalnih razpokah posamično raste tudi Bertolonijeva orlica (*Aquilegia bertolonii*). To je endemit jugozahodnih Alp (SAURBIER / LANGER 2000, s. 42). Po doslej znanih podatkih uspeva v severozahodni Italiji (od Primorskih Alp do Apuanskih Alp v severnih Apeninih) in v jugovzhodni Franciji (Provansalske Alpe, Dauphinéja), disjunktni (od glavnega precej oddaljeni) del areala pa ima v Sloveniji. Pri nas jo dobimo v gruščnatih žlebovih, na meliščih, na kamnitih subalpinskih in alpskih traviščih ter v skalnih razpokah ponekod v Kamniško-Savinjskih Alpah, v južnem (tolminsko-bohinjskem) delu Julijskih Alp ter v severovzhodnem delu Trnovskega gozda. Kot vrsto *Aquilegia bertolonii* jo je v bohinjskih Julijskih Alpah prvi izrecno prepoznal botanik dr. W. Lippert, v ekskurzijskem protokolu (T. WRABER 2001, s. 37). Geografsko so nahajališča v naših Alpah precej oddaljena od nahajališč v severozahodni Italiji in jugovzhodni Franciji in rastlinjski sistematiiki bodo morda v prihodnje s primerjavo primerkov populacij iz Sloveniji in iz glavnega areala prišli do novih spoznanj in tudi drugačnega taksonomskega vrednotenja. V Trnovskem gozdu sta na nenavadno orlico bila pozorna že T. Wraber in Martinčič, čeprav v njunih objavah še ni bila omenjena s tem imenom. V Govcih je Bertolonijeva orlica še bolj kot v združbah skalnih razpok (*Phyteumato-Potentilletum caulescentis*, *Primulo carniolicae-Potentilletum caulescentis*, *Potentillo clusiana-Campanuletum zoysii*) razširjena v gruščnatih žlebovih (v nekaj m² velikih meliščnih združbah). Posamično uspeva tudi v kamnitih traviščih z modriko (*Sesleria albicans*) in čvrstim šašem (*Carex firma*), ki jih ponekod postopno zarašča črni bor, v svetlih sestojih črnega bora ter v ruševju. Opazili smo jo v višinskem pasu od okoli (600) 900 do 1280 m.

Čeprav je rastje in rastlinstvo Govcev po povedanem v glavnem alpsko, so v njem tudi vrste, ki jih v naših Alpah (tudi v Govcem najbližjih Julijskih) ne najdemo. Med takimi vrstami bomo najlažje opazili kranjskega jegliča (*Primula carniolica*). To je slovenski endemit, ki raste v približno 70 km dolgem in 25 km širokem pasu zahodno in južno od Ljubljane, v porečjih Idrijce in Ljubljani, na severnem obrobju Dinarskega gorstva. Z nekaj nahajališči seže še v Cerkljansko hribovje. Prvi ga je leta 1778 opisal dunajski botanik Jacquin, na osnovi primerkov, ki mu jih je s Kranjskega (najbrž iz okolice Idrije) poslal Hacquet (T. WRABER 1990, s. 66). Razširjen je v dinarski smeri od severozahoda proti jugovzhodu. Najbolj severozahodna doslej znana nahajališča so nad levim bregom Idrijce med Dolenjo Trebušo in Slapom (pod Skopico), najbolj severna na Cerkljanskem (pri Orehku, Rodne). Najbolj zahodno uspeva še v Čepovanski dolini, najbolj južno pri Sodražici na Dolenjskem. Idrijske in trebuške grape sodijo gotovo med območja, kjer je ta znamenita vrsta slovenske flore najbolj pogosta. V Govcih smo jo opazili v različnih združbah, zelo obilna je predvsem v bolj vlažnem skalovju in tudi na podobno vlažnih kamnitih traviščih. Po njej smo imenovali združbo skalnih razpok s predalpskim prstnikom (*Primulo carniolicae-Potentilletum caulescentis*). V Govcih, zanesljivo vsaj pod Stanovim robom (det. I. Dakskobler, 19. 5. 2004), uspeva tudi križanec med kranjskim in lepim jegličem (*Primula auricula*), t. i. idrijski jeglič (*Primula x venusta*).

Morda še večja znamenitost je hladnikovka (*Hladnikia pastinacifolia*). Je namreč, kot je zapisal T. WRABER (1990, s. 110), zastopnica monotipičnega rodu (rodu z eno samo vrsto) z zelo majhnim območjem razširjenosti (Trnovski gozd, in to le južni rob med Selovcem, Malo goro in Predmejo ter severni rob med Zelenim robom in Poldanovcem). Njen odkritelj, na Čavnu l. 1819, naj bi bil znameniti slovenski botanik Franc Hladnik, po najnovejših raziskavah še bolj verjetno njegov učenec Henrik Freyer (T. WRABER 2003). O nahajališčih na severni strani Trnovskega gozda, na Zelenem robu, je prvi poročal Pittoni 1878 (SUŠNIK 1964), pozneje jo je na Poldanovcu opazil MARTINČIČ (1958). V Govcih hladnikovka raste posamično na skalnatih rastiščih v vrzelastih sestojih črnega bora, v ruševju, v združbah skalnih

razpok (*Phyteumato-Potentilletum caulescentis* in *Potentillo clusianae-Campanuletum zoyssii*) in na kamnitih traviščih z vrstama *Sesleria albicans* in *Carex firma*, najbolj obilno prav na nekoliko gruščnatih tleh vzhodnega grebena tik pod vrhom Poldanovca.

Kot zadnjo rastlinsko posebnost Govcev omenimo še Scopolijev repnjak (*Arabis scopoliana*). To je vrsta, ki je razširjena vzdolž Dinarskega gorstva od Trnovskega gozda na severozahodu do Bosne in Hercegovine (in morda celo do Prokletij v Albaniji) na jugozahodu. Po svoji razširjenosti jo torej uvrščamo med ilirske vrste – T. WRABER (1990, s. 56), SURINA (2003). Njeno klasično nahajališče je Nanos (kjer jo je prvi našel Scopoli). V Trnovskem gozdu (na Čavnu) jo je omenjal FLEISCHMANN (1844, s. 212), vendar njegove navedbe kasneje ni še nihče potrdil. Lani avgusta smo Scopolijev repnjak našli na Stanovem robu, v razpokah majhnega skalnega roglja kakih 15 m vzhodno pod vrhom (DAKSKOBLER / ČUŠIN 2003, SURINA 2003). To je njegovo najbolj severozahodno znano nahajališče. Ob tem naj omenimo še eno ilirsko (torej vzdolž Dinarskega gorstva in še nekoliko širše) razširjeno vrsto, travnolistno vrčico (*Edraianthus graminifolius*), ki jo je na Poldanovcu prvi našel MARTINČIČ (1958, 1961) in ima tu prav tako svoje najbolj severno nahajališče. Tudi za Trnovski gozd vsaj deloma velja ugotovitev, ki jo je za Snežnik zapisal T. WRABER (1990, s. 56): v geološki preteklosti (morda po zadnji ledeni dobi) so se tu proti severozahodu širile ilirske, proti jugovzhodu pa alpske rastline.

4 ZAKLJUČKI

Kranjski jeglič, Zoisova zvončica, hladnikovka, Bertolonijeva orlica in Scopolijev repnjak so v seznamu vrst (Priloga II Habitatne direktive), ki jim v okviru projekta Natura 2000 (BABIJ et al. 2003) posvečamo posebno pozornost. Govci so eno redkih območij v Sloveniji, kjer raste na razmeroma majhni površini kar pet v ta seznam uvrščenih vrst. Zaradi njih, prav tako zaradi naravnega črnega borovja, bukovja z dlakavim slečem, ruševja, združb skalnih razpok in gotovo še česa, bodo strma in skalnata, ponekod prepadna, s številnimi grapami razrezana dolomitna pobočja na severnem robu Trnovskega gozda nad dolino Trebuše skoraj gotovo

uvrščena med posebej (za)varovana območja po merilih Evropske skupnosti.

Botanikom, gozdarjem, naravoslovcem so Govci znani predvsem po tu na kratko in nepopolno naštetih naravnih znamenitostih. Lovci, ki vzorno vzdržujejo prečne poti, jih poznajo predvsem zaradi gamsov (BLAŠKO 2001). Iz starih gozdno-gospodarskih načrtov izvemo, da so se gamsi tu naselili šele v prvi polovici 19. stoletja, okoli leta 1838. Strma ostenja nad dolino Trebuše so znana tudi kot vabljev planinski cilj (KOZOROG 2001). Med Trebušarji in goriškimi planinci (Italijani, Furlani, Slovenci) je še vedno živ spomin na smrtno nesrečo Nina Paternollija (mladega goriškega razumnika, pomembne osebnosti kulturnega življenja v Gorici po koncu prve svetovne vojne) 19. avgusta 1923 v Govčniku pod Poldanovcem. Lani, 24. avgusta 2003, so se v Gorenji Trebuši spomnili šestdesetletnice tega tragičnega dogodka in tehtno razmišljanje ob tem je objavil T. WRABER (2004). Skoraj gotovo so bila ostenja in divje govške grape prizorišče še katere bolj ali manj znane in bolj ali manj tragične zgodbe iz naše polpretekle zgodovine.

5 ZAHVALA

Za dragoceno pomoč pri pripravi tega prispevka in številne nasvete in podatke se iskreno zahvaljujem Vitomirju Mikuletiču, univ. dipl. inž. (Nova Gorica) in Edu Kozorogu, univ. dipl. inž. (ZGS, OE Tolmin). Slednji mi je tudi omogočil uporabo starih gozdnogospodarskih načrtov in drugih zapiskov, ki jih hranijo na Oddelek za urejanje gozdov ZGS, OE Tolmin. Hvala tudi geometru Zoranu Rejcu za kartno gradivo in nekatere podatke in prof. dr. Marku Accettu za strokovni pregled besedila.

6 LITERATURA IN VIRI

ACCETTO, M., 1999. Asociacija *Carici sempervirentis-Pinetum nigrae* (Accetto 1996) Accetto 1999 nom. nov. v Sloveniji (ob stoletnici rojstva prvega slovenskega fitocenologa univ. prof. Gabrijela Tomažiča). – Zbornik gozdarstva in lesarstva (Ljubljana), 60, s. 197–151.

ACCETTO, M., 2001. Asociacija *Daphno alpinae-Pinetum nigrae* ass. nova v Sloveniji. – Zbornik gozdarstva in lesarstva (Ljubljana), 64, s. 5–39.

ANKO, B., 1985. Kresničke iz gozdarske zgodovine. "Umni gospodar" O pogozdovanju Krasa (Pogozdovanje Krasa, Državno gozdarsko društvo – Umni

gospodar, 16. 9. 1865, Iz zborne seje avstrijskega gozdnega društva 6. sept. t. l. v Trstu, Umni gospodar, 15. 10. 1865). – Gozdarski vestnik (Ljubljana), 43, 5, s. 217–219.

- BABIJ, V. / BAČIČ, T. / ČUŠIN, B. / DAKSKOBLER, I. / FRAJMAN, B. / JOGAN, N. / KALIGARIČ, M. / PRAPROTNIK, N. / SELIŠKAR, A. / SURINA, B. / ŠKORNIK, S. / VREŠ, B., 2003. Strokovna izhodišča za vzpostavljanje omrežja Natura 2000: rastline: (*Pteridophyta* in *Spermatophyta*). – Končno poročilo. Ljubljana, Biološki inštitut Jovana Hadžija ZRC SAZU, 233 s.
- BLAŠKO, R. – Bajtarski, 2001. Sol je sladka. – V: Mati Gora. Zbornik o Gori, Gorjankah in Gorjancih, ob 400-letnici naselitve Gore. Černigoj, F. (ur.): Predmeja, Društvo za ohranjanje in varovanje naravne in kulturne dediščine Gora, s. 153–156.
- BRUS, R., 1999. Črni bor (*Pinus nigra* Arn.). – V: Naše drevesne vrste. Kotar, M. / Brus, R.: Ljubljana, Slovenska matica, s. 37–41.
- COHRS, A., 1953–54. Beiträge zur Flora des nord-adriatischen Küstenlandes. Feddes Repertorium (Berlin) 56, 1-2, s. 66–143.
- COSSAR, R. M., 1926. L' industria del vetro nell' Alto Goriziano. Archeografo Triestino (Trieste), Vol. 13, s. 313–338 (prevod v slovenščino V. Mikuletič, 2001, hrani ZGS OE Tolmin, za interno rabo).
- DAKSKOBLER, I., 1998. Vegetacija gozdnega rezervata Govci na severovzhodnem robu Trnovskega gozda (zahodna Slovenija). – V: Gorski gozd. Diaci, J. (ur.). Zbornik referatov, 19. gozdarski študijski dnevi, Logarska dolina, 26.–27. 3. 1998, s. 269–301.
- DAKSKOBLER, I., 1999. Contribution to the knowledge of the association *Fraxino orni-Pinetum nigrae* Martin-Bosse 1967. – Wissenschaftliche Mitt. Niederösterreich. Landesmuseum (St. Pölten) 12, s. 25–52.
- DAKSKOBLER, I., 2003. Asociacija *Rhododendro hirsuti-Fagetum* Accetto ex Dakskobler 1998 v zahodni Sloveniji. Razprave 4. raz. SAZU (Ljubljana), 44, 2, s. 5–85.
- DAKSKOBLER, I. / ČUŠIN, B., 2003. Rastlinstvo in rastje Dolenje Trebuše in njene okolice. – Trebuški zbornik, Tolmin, Tolminski muzej, s. 99–132.
- FLEISCHMANN, A., 1844. Übersicht der Flora Krain's. – Ann. Landwirth. – Ges. Krain 6, s. 103–246.
- FORTUNAT ČERNILOGAR, D., 1997. Gorenja Trebuša v preteklosti. – Tolminski zbornik. Tretja knjiga, s. 113–118.
- Gozdnogospodarski načrti GE Trnovo 1931–1940, 1953–1962, 1963–1972, 1973–1982, 1983–1992, 1983–2002. Zavod za gozdove Slovenije, Območna enota Tolmin.
- KOS, M., 1954. Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Urbarji Slovenskega Primorja. Drugi del. – Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 410 s. + pregledni zemljevid.
- KRIVEC, I., 2003. Škode v gozdovih zaradi ujm. – V: Pot skozi gozd. Soško gozdno gospodarstvo in pol stoletja gospodarjenja z gozdovi. Krivec, I. et al. (uredniški odbor), Tolmin, Društvo inženirjev in tehnikov gozdarstva Posočja, s. 90–101.

- KORDIŠ, F., 1985. Gozdni rezervati Slovenije. Pragozd Bukov vrh. – Strokovna in znanstvena dela 87, Vtozd za gozdarstvo, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani, 71 s.
- KOVAČ, J., 1999. Zgradba pragozdnega ostanka Bukov vrh. – Gozdarski vestnik (Ljubljana), 57, 5–6, s. 227–236.
- KOZOROG, E., 2001. Stezice v divjo lepoto. Čez Govce na Poldanovec – razgledišče Trnovskega gozda. Planinski vestnik (Ljubljana), 101, 6, s. 273–275.
- KRAŠAN, F., 1868. Bericht über meine Excursion in das Lašček-Gebirge zwischen Canale und Chiapovano. Abh. d. zool.-bot. Ges. Wien 18, s. 201–212.
- KRAŠAN, F., 1880. Vergleichende Übersicht der Vegetationsverhältnisse der Grafschaften Görz und Gradisca. – Österr. Bot. Zeitschr., 30, s. 314–316.
- KRAŠAN, F., 1882. Die Erdwärme als pflanzengeographischer Factor. – V: Botanische Jahrbücher für Systematik, Pflanzengeschichte und Pflanzengeographie 2. Engler, A. (ur.), Leipzig, W. Engelmann, s. 185–255.
- LIČER, V., 2002. Drobci iz zgodovine Gorenje Trebuše od naselive do Avstro-Ogrske. – Primorska srečanja (Nova Gorica), 249, s. 40–42.
- MARINČEK, L. / PUNCER, I. / ZUPANČIČ, M., 1977. Vegetacijska in rastiščna analiza za gozdno-gospodarsko enoto Trnovo. – Elaborat, Ljubljana, Biološki inštitut Jovana Hadžija, 105 s. + priloge.
- MARTINČIČ, A., 1958. Fitogeografske razmere vzhodnega dela Trnovskega gozda. – Diplomatska naloga. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, oddelek za biologijo, Ljubljana, 49 s.
- MARTINČIČ, A., 1961. Prispevek k poznavanju flore slovenskega ozemlja. – Biološki vestnik (Ljubljana), 8, s. 3–8.
- MEZZENA, R., 1986. L' erbario di Carlo Zirnich (Ziri). – Atti Mus. civ. Stor. nat. Trieste, 38, 1, s. 1–519.
- MLINŠEK, D. / ACCETTO, M. / ANKO, B. / PISKERNIK, M. / ROBIČ, D. / SMOLEJ, I. / ZUPANČIČ, M., 1980. Gozdni rezervati v Sloveniji. – Elaborat. Ljubljana, Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo pri Biotehniški fakulteti v Ljubljani, 414 s.
- POSPICHAL, E., 1897–1899. Flora des österreichischen Küstenlandes. I–II. – Leipzig -Wien, Franz Deuticke, 576 + 946 s. + priloge.
- RAJŠP, V. / TRPIN, D., 1997. Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787 (1804). Opisi in karte, 3. zvezek. – Ljubljana, ZRC SAZU in Arhiv Republike Slovenije, 436 s. + zemljevidi.
- SAUERBIER, H. / LANGER, W., 2000. Alpenpflanzen – Endemiten von Nizza bis Wien. – Eiching, IHW-Verlag und Verlagsbuchhandlung, 193 s.
- SCHARNAGGL, S., 1873. Die Forstwirtschaft im Österreichischen Küstenlande, mit vorzüglicher Rücksicht auf die Karstbewaldung. – Wien, K. K. Ackerbau-Ministerium, 89 s.
- SECKENDORFF, A., 1881. Beiträge zur Kenntnis der Schwarzföhre (*Pinus austriaca* Höss.). I. Theil. – Mittheilungen aus dem forstlichen Versuchswesen Oesterreichs (Wien), VII, s. 1–65 + priloge.
- SLOKAR, I., 1964. Zgodovina steklarske industrije na Goriškem. – Kronika (Ljubljana), 12, 1, s. 64–66.
- SURINA, B., 2003. *Arabis scopoliiana* Boiss. V: Strokovna izhodišča za vzpostavljanje omrežja Natura 2000 – Rastline (*Pterydophyta* in *Spermatophyta*). Čusin, B. (ur.). – Elaborat, Ljubljana, Biološki inštitut ZRC SAZU, s. 101–109.
- SUŠNIK, F., 1964. Taksonomska in horološka problematika (taksona *Hladnikia pastinacifolia* Rchb. – Doktorska naloga. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, oddelek za biologijo, 69 s.
- ŠTURM, S., 2003. Steklarska obrt v dolini Trebušice. – Trebuški zbornik, Tolmin, Tolminski muzej, s. 169–184.
- TOMAŽIČ, G., 1940. Asociacije borovih gozdov v Sloveniji. I. Bazofilni borovi gozdi. – Razprave matematično-prirodoslovnega razreda Akademije znanosti in umetnosti 1, Ljubljana, s. 77–120.
- URBANČIČ, M. / DAKSKOBLER, I., 2001. Spremembe talnih razmer in rastlinske sestave v gozdovih črnega bora in malega jesena (*Fraxino orni-Pinetum nigrae*) ter buke in dlakavega sleča (*Rhododendro hirsuti-Fagetum*) po požaru. – Zbornik gozdarstva in lesarstva (Ljubljana), 66, s. 95–137.
- WRABER, M., 1953. Fitosociološka slika Trnovskega gozda (G. u. Trnovo, G. G. Most na Soči). – Elaborat, Ljubljana, Biološki inštitut SAZU, 21 s.
- WRABER, T., 1959. Trnovski gozd v cvetju. – Planinski vestnik (Ljubljana), 59, s. 169–174.
- WRABER, T., 1990. Sto znamenitih rastlin na Slovenskem. – Ljubljana, Prešernova družba, 239 s.
- WRABER, T., 2001. *Aquilegia bertolonii* Schott. – V: Raziskava razširjenosti evropsko pomembnih vrst v Sloveniji. Kryštufek, B. et al. (ur.). Prirodoslovni muzej Slovenije, Ljubljana, s. 35–37.
- WRABER, T., 2003. Henrik Freyer kot botanik. Idrjijski razgledi (Idrija), 48, 1, s. 104–135.
- WRABER, T., 2004. Paternolljeva grapa 1923–2003. Planinski vestnik (Ljubljana), 109, 5, s. 15–17.